

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาของปัญหา

เวสสันดรชาดกเป็นชาดกสำคัญเรื่องหนึ่งที่คนไทยรู้จักกันดี เนื้อหาของเรื่องนี้กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีอันยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ในพระชาติสุดท้ายก่อนที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แก่การบำเพ็ญทานบารมีอย่างยิ่งยวด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยอมบริจาคบุตรและภรรยาให้เป็นทาน ซึ่งเป็นสิ่งที่บุคคลธรรมดาทั่วไปทำได้ยากยิ่ง การบำเพ็ญบารมีอันยิ่งใหญ่นี้เป็นที่มาของชื่อ "มหาชาติ" หมายถึงชาติใหญ่ หรือ ชาติสำคัญ^๑ ซึ่งเป็นที่นิยมยกย่องของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป และเป็นแรงบันดาลใจให้กวีแต่งวรรณคดีอันเนื่องด้วยเวสสันดรชาดกหรือมหาชาตินี้อย่างแพร่หลาย จนอาจกล่าวได้ว่ามีมากกว่าเรื่องใดๆ ที่เดียว^๒

เรื่องเวสสันดรชาดกที่กรมศึกษาธิการรวบรวมและจัดพิมพ์ขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ ชื่อว่าหนังสือร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก เป็นหนังสือที่รวบรวมสำนวนมหาชาติกลอนเทศน์ที่ดีเด่นทั้ง ๑๓ กัณฑ์เข้าไว้ด้วยกัน โดยคัดเลือกจากสำนวนที่ดีเด่นที่สุดของแต่ละกัณฑ์ดังต่อไปนี้ กัณฑ์ทศพร นิมพานต์ มหาราช ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์ เป็นบทพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส กัณฑ์วนปเวสน์ จุลพน และสักกบรรพ เป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กัณฑ์มหาพน เป็นสำนวนของพระเทพโมฬี (กลั่น) กัณฑ์กุมารและมัทรี เป็นสำนวนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ทานกัณฑ์ เป็นสำนวนของสำนักวัดถนน และ กัณฑ์ชูชก เป็นสำนวนของวัดสังข์กระจาย โดยได้ระบุดูฤประสงค์ในการจัดพิมพ์ไว้อย่างชัดเจนในคำนำทั่วไปของหนังสือร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑ ว่า

หนังสือฉบับนี้เป็นหนังสือที่กรมศึกษาธิการได้จัดพิมพ์ขึ้น
เพื่อให้เป็นหนังสืออ่านประกอบประโยชน์แก่การศึกษาทางหนึ่ง มี
หลายเรื่องในพวกเดียวกันจัดเป็นสำรับหนึ่ง ให้ชื่อว่า "หนังสืออ่าน

^๑ สนิท ตั้งทวี, วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๕๗.

^๒ พระธรรมโกศาจารย์, ปริทรรศน์เวสสันดรชาดก (กรุงเทพฯ: โครงการมูลนิธิหอไตร, ๒๕๒๙), หน้า ๗.

กวีนิพนธ์” เพราะเป็นหนังสือที่ท่านกวีแต่เก่าก่อนได้ร้อยกรองไว้
ด้วยถ้อยคำอันไพเราะ ได้เลือกที่โวหารและวิธีประพันธ์แปลกๆ
คัดตัดตอนมาพิมพ์ขึ้น...”^๓

จากคำนำดังกล่าวข้างต้นจะเห็นว่าวัตถุประสงค์หลักในการจัดพิมพ์ คือ เพื่อเป็นหนังสือ
อ่านประกอบในการศึกษา ด้วยเหตุนี้จึงเลือกสรรบทประพันธ์ที่แต่งดีจากกวีที่นิยมว่ามีฝีมือชั้นสูง
มารวมเข้าไว้ด้วยกัน เป็นการรวบรวมกวีโวหารที่ได้ “ร้อยกรองไว้ด้วยถ้อยคำอันไพเราะ” นับได้ว่า
ให้คุณค่าทางวรรณศิลป์อย่างยิ่ง อีกทั้งเนื้อหาของเรื่องนี้ยังมีอารมณ์หลากหลายและเปี่ยมไปด้วย
อรรถรส ซึ่งสามารถสร้างอารมณ์สะเทือนใจให้แก่ผู้อ่านและทำให้ผู้อ่านซาบซึ้งไปกับบรรดาคำและ
รสความที่กวีทั้งหลายบรรจงสร้างไว้อย่างน่าอัศจรรย์ ดังที่พระวรวงศ์พินิจได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

หนังสือมหาเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์ ก็เป็นหนังสือทาง
ศาสนา แต่งขึ้นเพื่อให้เห็นการบำเพ็ญบารมีอย่างหนึ่ง คือ ทาน
บารมีของพระโพธิสัตว์ เพื่อปลุกฝังนิสัยคนให้ยึดถือการให้ทานว่า
เป็นกุศลอันเลิศ การประพันธ์ทุกๆ กัณฑ์ กวีช่างร้อยกรองถ้อยคำ
ให้มีรสตรึงใจอย่างซึ่ง เกิดอารมณ์เปลี่ยนแปลงไปตามข้อความ
ถึงบทโคก เช่น ในกัณฑ์กุมารหรือกัณฑ์มัทรี คนอ่านหรือคนฟัง
ถึงแก่น้ำตาไหล หนักไปจนถึงสะอื้นก็มี ถึงบทเพลิดเพลินในเชิง
พรรณนาโวหาร เช่น ในกัณฑ์มหาพน คนอ่านหรือคนฟังก็มีใจ
คล้อยตาม เห็นภาพภูเขาลำเนาไพร ตามที่กวีพรรณนาเห็นเป็น
จริงไปด้วย ถึงบทสงสารและโกรธเคือง ใจก็เป็นไปตามเหตุการณ์
เช่น ตอนที่ชูชกผูกมือซาลี กัณฑ์ กระจากจุดให้วิ่งตาม ก็สงสาร
เด็กจนน้ำตาไหล และเคียดแค้นชูชกว่าใจดำอำมหิต ชาติความ
เมตตากฤษณา ทั้งนี้เป็นเพราะกวีใช้ถ้อยคำเหมาะสมและเรียบเรียง
ถ้อยคำเกลี้ยงเกลา แถมสัมผัสซึ่งเป็นรสเพราะเพิ่มเข้าอย่าง
สนิทสนมนั่นเอง...”^๔

^๓ กระทรวงศึกษาธิการ, มหาเวสสันดรชาดก. พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๘),
หน้า (๑).

^๔ พระวรวงศ์พินิจ, วรรณคดีไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป.), หน้า ๕.

เนื้อหาที่มีอรรถรสหลากหลายและลีลาอันเป็นลักษณะเฉพาะของกวี น่าจะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ขึ้นในเรื่องนี้จนเป็นที่นิยมและยอมรับของผู้อ่านและผู้ฟังทั่วไป ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกนี้จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาวรรณศิลป์ในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก เพื่อให้เห็นลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์อันเป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้วรรณคดีเรื่องนี้มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ที่โดดเด่น

๑.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกที่ผ่านมา เป็นการศึกษาในแง่มุมที่หลากหลาย จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่ามีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเวสสันดรชาดกและร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ดังต่อไปนี้

๑. ในวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การศึกษาคุณค่าของชาดก เพื่อใช้ในการสอนวรรณคดีไทย” ลลลนา ศิริเจริญ ได้ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบ ธรรมเนียมนิยม และคุณค่าของร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก โดยสรุปว่า ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกมีคุณค่าทางด้านภาษา วัฒนธรรม ปรัชญาชีวิต ศีลธรรมจรรยา สังคมวิทยา และความเชื่อทางศาสนา นอกจากนี้ยังได้เสนอแนะให้ปรับปรุงวิธีการสอนเพื่อให้การสอนวรรณคดีชาดกได้ผลดียิ่งขึ้นด้วย

๒. ในวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การวิเคราะห์ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกทางวัฒนธรรมไทย” สุวนีย์ ชวนสนธิ ศึกษาวัฒนธรรมที่ปรากฏในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก โดยยึดเอาการแบ่งหมวดวัฒนธรรมของเสฐียรโกเศศเป็นเกณฑ์ ผลการศึกษาปรากฏว่าวัฒนธรรมที่ปรากฏในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกมี ๕ ประการ ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ สถาบันครอบครัว การพักผ่อนหย่อนใจ วัฒนธรรมทางด้านจิตใจ และวัฒนธรรมทางภาษา

๓. ในหนังสือเรื่อง “เวสสันดรวิจารณ์” จันทร ไพจิตร ได้ศึกษาเนื้อหาของเรื่องเวสสันดรแต่ละกัณฑ์อย่างละเอียด แล้วกล่าววิจารณ์ในตอนท้ายที่ละกัณฑ์ ในการวิจารณ์นั้นนอกจากจะอธิบายความหมายอย่างพิสดารแล้ว ยังเปรียบเทียบสำนวนไพเราะหรือสำนวนแปลระหว่างฉบับบาลีกับฉบับร่ายยาว หรือฉบับร่ายยาวเปรียบเทียบกับฉบับอีสานบางตอนก็มี เช่น ตอนพระเวสสันดรตรัสถามหนทางแก่ผู้ที่ผ่านมา ตอนท้ายของแต่ละกัณฑ์จะอธิบายศัพท์ไว้

๔. ในหนังสือเรื่อง "ปริทรรศน์เวสสันดรชาดก" พระธรรมโกศาจารย์ ได้เขียนวิจารณ์แง่คิดต่าง ๆ ในเรื่องเวสสันดรชาดกที่มักจะมีผู้เข้าใจผิด เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องและเกิดศรัทธาในเรื่องเวสสันดรชาดกมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังให้ความรู้พิเศษเกี่ยวกับศัพท์และเนื้อความบางตอน เช่น ยกนิทานชาดก เรื่อง เสนกบัณฑิต เทียบกับเรื่องชุกกอมิตตดา เป็นต้น

๕. ในบทความเรื่อง "ภูมิศาสตร์เวสสันดร" วิจิตร เกิดวิศิษฐ์ ได้กล่าวถึงการสันนิษฐานสถานที่ตั้ง และระยะทางระหว่างเมืองต่างๆ ที่มีชื่อปรากฏในเรื่องเวสสันดรชาดก ตลอดจนสันนิษฐานเผ่าพันธุ์ของชาวบ้านทุนวิภูษะ เมืองกลิงคราษฎร์ เพื่อประโยชน์ในการศึกษาที่มาของวรรณคดีเรื่องนี้

๖. ในบทความเรื่อง "สภาพสังคมและวรรณกรรมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑-๓" จากวารสารภาษาและหนังสือของสมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ได้ศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิงในมหาเวสสันดรชาดกพบว่าวรรณคดีเรื่องนี้สะท้อนภาพชนบประเพณีและค่านิยมเกี่ยวกับสถานภาพและค่านิยมของผู้หญิงได้เป็นอย่างดี

๗. ในงานวิจัยเรื่อง "ศึกษาวรรณคดีเรื่องมหาชาติของลานนาในสภาพที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น" ประคอง นิมมานเหมินท์ ศึกษามหาชาติลานนา ๕ ลำนวน พบว่ามหาชาติลานนาสะท้อนลักษณะของท้องถิ่นที่แตกต่างไปจากวรรณคดีมหาชาติของภาคกลางทั้งในด้านการใช้สำนวนภาษา บุคลิกภาพของตัวละคร ตลอดจนวิถีชีวิตของคนที่ปรากฏในวรรณคดีดังกล่าว

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเวสสันดรชาดกดังกล่าวข้างต้นจะเห็นว่าส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเรื่องเวสสันดรชาดกในแง่มุมอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทางด้านวรรณศิลป์ในเรื่องนี้ เช่น การศึกษาทางด้านวัฒนธรรม การศึกษาทางด้านภูมิศาสตร์ การศึกษาแง่คิดและเนื้อหาต่าง ๆ ตลอดจนการศึกษารายยาวมหาเวสสันดรชาดกในฐานะที่เป็นวรรณคดีที่ใช้ประกอบการเรียนการสอน เป็นต้น ยังไม่มีผู้ใดศึกษาลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในเรื่องนี้อย่างจริงจัง ผู้วิจัยจึงใคร่จะศึกษาลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในเรื่องนี้ต่อไป

๑.๓ วัตถุประสงค์ในการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ที่ปรากฏในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก
๒. เพื่อยืนยันว่าลักษณะวรรณศิลป์ดังกล่าวข้างต้นทำให้ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกมีคุณค่าทางวรรณศิลป์ที่โดดเด่น

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกนี้จะใช้หนังสือร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ฉบับที่กระทรวงศึกษาธิการจัดพิมพ์ขึ้นในการศึกษา เนื่องจากเป็นฉบับที่เกิดจากการรวบรวมสำนวนมหาชาติกลอนเทศน์ ๑๓ กัณฑ์ ที่ได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าทางวรรณศิลป์

๑.๕ สมมติฐานในการวิจัย

ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกมีความหลากหลายตามเนื้อหาและลีลาของกวีแต่ละคน

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนในการทำวิจัยไว้ดังนี้ คือ

๑. กำหนดโครงร่างงานวิจัย
๒. ศึกษาทฤษฎีทางวรรณศิลป์เพื่อประกอบการวิจัย
๓. ดำเนินการศึกษาตามโครงร่างที่วางไว้อย่างละเอียด
๔. นำข้อมูลต่างๆ มาประมวลแล้ววิเคราะห์สรุปผล
๕. เรียบเรียงและจัดลำดับผลที่ได้จากการศึกษานำเสนอตามโครงร่างที่กำหนด

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยคาดว่าจะได้รับประโยชน์ดังต่อไปนี้ คือ

๑. ทำให้ประจักษ์ชัดถึงลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ที่ปรากฏในเรื่องร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก
๒. เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีเรื่องอื่นๆ ต่อไป